

ATATÜRK ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ

Rıdvan BAL*

ÖZ

Savaşların neden olduğu yıkım, bölgesel ya da küresel ölçekte kalıcı bir barışın mümkün olup olamayacağı konusunu hemen her devirde gündemde tutmuştur. Barışın sağlanması konusunda önemli girişimlerde bulunan ve değerli fikirler üreten kişi ve örgütler dikkatle izlenerek çeşitli oluşumlar tarafından desteklenmiştir. Bu çalışmanın amacı, barış girişimlerine uluslararası düzeyde destek yöntemlerinden biri olan ödülleri gündeme getirmek ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu adına hayata geçirilmiş bir devlet ödülünün durumunu değerlendirmektir. Çalışmanın araştırma yöntemini, Türk Devrim Tarihinin dönemsel kaynakları, yasal mevzuat ve konu ile ilgili basın haberlerinin incelenmesi oluşturmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün savaşın hemen her çeşidine katılmış, gazilikle onurlanmış ve mareşal rütbesine ulaşmış eski bir asker olması, onun barış kavramına verdiği değer ve önemi daha anlamlı kılmıştır. "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi doğrultusunda, dünya barışına katkı sağladığı değerlendirilen gerçek ve tüzel kişilerin ödüllendirilmesi düşüncesi, bu bakış açısının bir yansımasıdır. Bu düşünceyle hayata geçirilen Atatürk Uluslararası Barış Ödülü, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir devlet ödülü olarak ilk kez 1986 yılında verilmiş, bazı yıllar ödüle uygun kişi bulunamadığı ve mevzuat gerekçesiyle verilmemiş ve en son 2000 yılında sahibini bulmuştur. Atatürk'ü anmak üzere düzenlenmiş ödül başlangıcından itibaren tartışmaların da gölgesinde kalmıştır. Yakın geçmişte yapılan hukuki düzenlemelere rağmen 2020 yılında da ödül verilmemiş olup gelecek beş yıl da verilemeyecektir.

* Dr., Araştırmacı, ridvanbal198413@gmail.com, (ORCID: 0000-0002-3834-7304).

Anahtar Kelimeler: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Uluslararası Barış Ödülü, Elefterios Venizelos, Mustafa Kemal Atatürk, Nelson Mandela, Uluslararası Barış Ödülleri, Yurtta Barış Dünyada Barış.

ATATURK INTERNATIONAL PEACE PRIZE

ABSTRACT

The destruction caused by wars has kept the issue of whether permanent peace is possible or not on regional-global scale throughout the history. Individuals and organizations that made important efforts for the sake of peace and produced valuable ideas for peace are carefully monitored and supported by various organizations. The aim of this study is to bring up the international peace prizes and to assess a state prize delivered in the name of the founder of Turkish Republic. The research methodology of this study includes going through periodical publications about Turkish History of Revolution, legal regulations and some newspapers.

The fact that Mustafa Kemal Ataturk was a soldier who participated in almost all kinds of war, was honored with veteran and reached the rank of marshal, made the value and importance given to the concept of peace more meaningful. The idea of rewarding real and legal people who are considered to contribute to world peace in line with the principle quotation of "Peace at Home, Peace in the World" is a reflection of this perspective. Ataturk International Peace Prize which was effectuated with this thought as a state prize, was first delivered in 1986. In some years it was not delivered and the last prize was given in 2000. Atatürk International Peace Prize which was designed to commemorate Ataturk, has been overshadowed by discussions since its beginning. Despite some changes made in legal regulations in the recent past, the prize was not given in 2020 and it will not be given in the following five years.

Keywords: Ataturk International Peace Prize, Ataturk Supreme Council for Culture Language and History, Elefterios Venizelos, International Peace Prizes, Mustafa Kemal Ataturk, Nelson Mandela, Peace At Home Peace In The World.

Extended Abstract

The word *peace* is generally defined as “freedom from war and violence, absence of violence, live together happily, a state of security or order within a community provided for by law or custom” in dictionaries. All over the world individuals and organizations that made important efforts towards peace are carefully monitored and supported by people, societies and various organizations. One of the most well known of these supports is the international peace prizes that was organized in the name of the ones who are believed to achieve important activities. In this article, it is aimed to

bring up international peace prizes and to assess the state prize delivered in the name of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of Turkish Republic.

There are many peace prizes today supported by various states, organizations, religious associations, foundations, etc. Some of these are The Nobel Peace Prize, The Jawaharlal Nehru Prize for International Understanding, The United Nations Peace Medal, The Indira Gandhi Peace, Disarmament and Development Prize, Community of Christ International Peace Prize, The Otto Hahn Medal, The Confucius Peace Prize and Atatürk International Peace Prize.

Mustafa Kemal Atatürk, the founder of Turkish Republic and her First President, was an Ottoman General. He had to serve in unfavorable conditions which full of tension, conflict and wars from the beginning of his military career due to the developments in the collapse years of the Ottoman Empire. As a prominent figure of Turkish War of Independence, he defeated the invaders of Anatolia and led Turkish nation to full independence, established a new state -the Republic of Turkey- in 1923, which is truly representative of the nation's will. Although he was a commander who fought on various fronts for many years, he gave priority to peace in all internal and international relations. After gaining independence, Turkey's fundamental principle in foreign policy was declared as peace in all respects and this declaration found its best expression in Atatürk's statement of "*Peace at home, peace in the world*".

It is remarkable that Greece, which was an invader in Anatolia for more than three years, nominated Atatürk for the Nobel Peace Prize with the signature of the Prime Minister Eleftherios Venizelos. In a similar way, a decision taken by UNESCO in its General Assembly dated 27 November 1978 is also noticeable. Due to the fact that 1981 was the centenary of Atatürk's birthday, UNESCO declared the same year as the "World Atatürk Year" by accepting that he was an extraordinary reformer in all fields which UNESCO interested in. In the same year the Turkish Government organized various commemoration programs and scientific studies about Atatürk in Turkey. A new institution was established to scientifically investigate, diffuse and publish Atatürkist ideas, concepts and doctrine two years later, named Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History. "Atatürk International Peace Prize" was created by this council as a state prize and recent principles are as follows:

* The candidates are required to have served the promotion of world peace, international friendship and goodwill in line with Atatürk's principle "Peace at Home, Peace in the World."

* In designating the owner of the Peace Prize, no one shall be discriminated against on the basis of race, language, color, gender, nationality or other reasons.

Laureates of the Ataturk International Peace Prize Since 1986: Joseph Luns, The 5th Secretary General of the NATO (1986) - Richard von Weizsäcker, The 6th President of Germany (1987) - Takahito Mikasa, Japanese Prince (1989) - Kenan Evren, The 7th President of Turkey (1990) - Nelson Mandela, The first selected black President of South Africa (he has not accepted the prize) (1992) - Turkish Red Crescent Organization (1995) - UNICEF (1996) - Turkish Peace Keeping Force in Bosnia and Herzegovina (1997) - Prof. Bernard Lewis, a researcher at the Princeton University (1998) - Heydar Aliyev, The 3rd President of Azerbaijan (1999) - Rauf Denktaş, The 1st President of the Turkish Republic of Northern Cyprus (2000). No prize delivered after 2000.

The Ataturk International Peace Prize that is designed to commemorate Ataturk, has been overshadowed by discussions since its start. Despite some changes in legal regulations made in the years 2005, 2011 and 2013, the prize was not given in 2020 and it will not be given in the following five years. The Republic of Turkey is able to make rapid changes and arrangements on much more strategic and special issues. But it is sad that the problem with this prize, which has been planned as a State Prize, has not been solved for more than 20 years. The fact that the prize continues to exist as a globally respected, effective and encouraging one is an indication of the continuity principle of the state as well as expressing respect for the memory of Ataturk.

Giriş

Türkçe sözlükte barış; savaşın sona erdiğinin bir antlaşmayla belirtilmesi, bundan sonra ortaya çıkan sakin süreç, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ortamı olarak açıklanmaktadır.¹ Bölgesel ya da küresel ölçekte yaşanan olumsuz gelişmeler, insanlığın barışa olan özlemini ve barışı sağlama isteğini her geçen gün artırmaktadır. Ne var ki barışın sağlanması sadece diplomatik yollarla elde edilebilecek bir süreç değildir. Uluslararası ve ikili ilişkilerde yaşanan askerî, ekonomik ve sosyolojik sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar, küresel barış idealine katkı sağlayacak önemli girişimlerdir. Hemen her dönem bu konuda çeşitli girişimler ortaya konmuş olmasına rağmen bilimsel ve akademik olarak özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra hayata geçirilen barış ve barışı koruma çalışmaları

¹ Türk Dil Kurumu, **Okul Sözlüğü**, İkinci Basım, Haz. İsmail Parlatır vd., Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 2000, s. 121.

dikkat çekicidir. Kalıcı barışın sağlanması ve sürdürülebilmesi, savaşın gerekçesi olmuş olay ve nedenlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacaktır.

Kişisel, ulusal ya da küresel bazda gerçekleştirilebilecek bu girişimleri destekleyecek konuların başında barışa inanmış, devletler arasında iyi niyet ve dostluğun sağlanması için düşünce ve eylemlerde öncülük yapmış kişilerin anılması gelmelidir. Toplumlararası iletişim olanaklarının ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak bu konudaki çalışmalar artmış, devletler ya da kurumlar tarafından çeşitli düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Bu düzenlemeler arasında en bilinenlerden biri dünya barışına katkı sağladığı düşünülen kişiler adına düzenlenmiş uluslararası barış ödülleridir. Bu ödüller barış konusunda dikkate değer fikirler üreten, çalışmalar yapan gerçek ya da tüzel kişileri isteklendirirken, adına ödül konmuş kişilerin adının yaşatılmasını sağlayacaktır.

Hayata geçirildikten sonra etkinliğini kaybetmiş bazı ödüller olsa da ilk döneminden itibaren aksatılmadan yürütülen ve uluslararası tanınırlığa ulaşmış barış ödülleri vardır. Bunlardan akla ilk gelen ödül Nobel Barış Ödülüdür. 1833-1896 yılları arasında yaşamış İsveçli bir kimyacı olan Alfred Nobel, patlayıcı maddeler üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu dinamit barutunu bularak yıkım gücü çok fazla olan bir icat gerçekleştirmiştir. Sentetik bir element olan Nobelyum da bu kimyacının adından esinlenerek kaydedilmiştir. Yaşadıklarından duyduğu rahatsızlık dolayısıyla barış çalışmalarını desteklemek amacıyla ölümünden sonra bir barış ödülü verilmesini istemiştir. Vasiyetinde orduların azaltılması ya da tamamen kaldırılması, uluslararası birlik ve beraberliğin geliştirilmesi, barış çalışmalarında bulunan kişi ya da kişilerin ödüllendirilmesi istekleri yer almıştır. Bu doğrultuda oluşturulan Nobel Barış Ödülü, Norveç Parlamentosu (*Stortinget*) tarafından belirlenen bir komite tarafından Oslo'da verilmektedir.² 1901 yılından beri yüz bir defa verilen Nobel Barış Ödülü, yüz yedi kişi ve yirmi sekiz örgüte sunulmuş olup 2020 yılı ödülü Dünya Gıda Programına açlıkla mücadele ve çatışma bölgelerinde barışın sağlanmasına yönelik girişimleri nedeniyle verilmiştir. 1973 yılı Nobel Barış Ödülüne ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile birlikte layık görülen Kuzey Vietnamlı lider Le Duc Tho, Vietnam'da sağlanan ateşkesin yürürlüğe girmemesi ve Hanoi'nin bombalanmasını protesto ederek ödül almayı reddetmiştir. Dikkat çeken diğer bir ödül sahibi ise henüz göreve

² Nazire Yudar, **Nobel Barış Ödülü: Dünya Barışı ve Teorik Yaklaşımlar**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2020, s. 29, 30.

başlamamış olmasına rağmen, uluslararası diplomasideki güçlü girişimleri ve insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmeye yönelik çalışmaları ile 2009'da ödüle layık görülen 44. ABD Başkanı Barack Obama olmuştur.³

Nobel Barış Ödülü kadar tanınmış ve köklü olmasa da günümüzde çeşitli devlet, örgüt, dini dernek, vakıf vb. oluşumların desteği ile yürürlükte bulunan çok sayıda barış ödülü vardır. Bunlardan bazıları:

- Jawaharlal (Cevahirlal) Nehru Ödülü: Hindistan Bağımsızlık Hareketinin liderlerinden, Hindistan'ın ilk başbakanı olan Nehru adına; uluslararası anlayışın, dostluğun ve iyi niyetin geliştirilmesine katkıları bulunan adaylar arasından seçilen kişi ya da kişilere verilen bir ödüdür. Hindistan Hükümeti tarafından desteklenen bu uluslararası ödülün ilk sahibi, 1965 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatının Üçüncü Genel Sekreteri U Thant olmuştur.⁴

- Birleşmiş Milletler Barış Madalyası: Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından barışı teşvik etmek için yürürlüğe konulmuş bir hatıra madalyasıdır. İlk ödül 1961-1971 yılları arasında görev yapmış Üçüncü Genel Sekreter U Thant tarafından 24 Ağustos 1971'de verilmiştir. Ödüle layık görülen isimler Apollo 15 Mürettebatı olan Alfred Worden, David Scott ve James Irwin'dir.⁵

- Indira Gandhi (Gandi) Barış Ödülü: Barış, Silahsızlanma ve Gelişim ödülü olarak da anılan Gandhi Ödülü, 1984'te yakın korumaları olan Sih'ler tarafından öldürülen Hindistan Başbakanı İndira Gandhi (Jawaharlal Nehru'nun kızı) anısına düzenlenmiştir. 1986 yılından beri verilen ödül uluslararası barışı, kalkınmayı ve yeni bir ekonomik düzeni teşvik etmek, bilimsel icatların insanlık yararına kullanılmasını sağlamak ve özgürlüklerin kapsamını genişletmek amacıyla hayata geçirilmiştir. İlk ödülü Küresel Eylem Parlamenteleri Örgütü almıştır.⁶

- Hıristiyan Birliği Uluslararası Barış Ödülü: Uluslararası barış çalışmalarında bulunanları ödüllendirmek amacıyla Hıristiyan Birliği tarafından oluşturulmuş bir ödüdür. İlk ödül 1993 yılında yazar, akademisyen ve edebiyat eleştirmeni Dr. Cihan Sedat'a verilmiştir. Eski Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın eşi olan Cihan Sedat, Mısır'daki kadın

³ The Nobel Prize, <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-peace-prizes/>. Erişim Tarihi: 10/12/2020.

⁴ Indian Council For Cultural Relations, <http://www.iccrindia.net>. Erişim Tarihi: 12/12/2020.

⁵ United Nations Photo: American Astronauts Visit United Nations (unmultimedia.org) <https://www.unmultimedia.org/s/photo/detail/156/0156574.html>. Erişim Tarihi: 10/12/2020.

⁶ Indian Today, <https://www.indiatoday.in>. Erişim Tarihi: 12/12/2020.

hakları ve özgürlükleri konulu çalışmaları ve sosyal reformcu kimliğiyle ödül almıştır.⁷

- Otto Hahn Barış Madalyası: Nükleer kimyanın babası olarak tanınan ve 1944 yılı Nobel Ödülü sahibi Alman kimyager Otto Hahn anısına verilen bir ödüldür. Barış, hoşgörü ve uluslararası anlayış yolunda üstün hizmetleri görülenlere takdim edilmek üzere hazırlanan ödülü ilk olarak 1988 yılında İtalya'nın Yedinci Cumhurbaşkanı Sandro Pertini almıştır. 2005 yılındaki ödül, barışa olan katkıları ve dünyadaki siyahların kültürel ve ruhsal özgürleşmesi yolundaki çalışmaları nedeniyle Muhammed Ali'ye verilmiştir.⁸

- Konfüçyüs Barış Ödülü: Barış girişimlerini Doğu penceresinden ve özellikle Konfüçyüs felsefesi doğrultusunda ödüllendirme amacıyla düşünülen ödül; Nobel Barış Ödülüne bir alternatif olarak ortaya atılan, hapisteki Çinli bir muhalif lidere ödül veren Batının barış yaklaşımını eleştiren bir düşünceyle hayata geçirilmiş bir ödüldür. Çin Uluslararası Barış Araştırmaları Merkezi tarafından Hong Kong'da verilmektedir. Bazı konularda Çin Kültür Bakanlığı ile de uyumsuzluk yaşayan Merkezin ilk ödülü, 2011'de Libya'daki iç savaşta NATO (North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) uçaklarının bombardımanına "*karşı duruş sergileyen*"⁹ Rusya Federasyonu Başbakanı Vladimir Putin'e verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir devlet ödülü olarak belirlenen "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü", Yurtta Barış Dünyada Barış düşüncesi doğrultusundaki çalışmaları nedeniyle dünya barışına katkı sağlayan, uluslararası dostluğun geliştirilmesi için çalışan gerçek ve tüzel kişilere verilmek üzere yürürlüğe girmiş bir barış ödülüdür.

1. Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün Hayata Geçirilmesi

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarındaki gelişmeler nedeniyle subaylık hayatının başlangıç yıllarından itibaren gerginlik, çatışma ve savaşlarla dolu olumsuz koşullarda görev yapmak zorunda kalmıştır. Türk Kurtuluş Savaşının sona erdirildiği, İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki savaş durumunun kaldırılarak bir barış antlaşması imzalanana kadar uygulanacak geçici bir statünün belirlendiği 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya

⁷ Community of Christ, <https://www.cofchrist.org/international-peace-award>. Erişim Tarihi: 11/12/2020.

⁸ Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen, <https://www.dgvn.berlin/ohfm/>. Erişim Tarihi: 12/12/2020.

⁹ BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-15750979>. Erişim Tarihi: 11/12/2020.

Ateşkes Antlaşmasına kadar yaklaşık on bir yıl bilfiil cephede bulunmuştur. Kurucu lideri olduğu yeni devletin iç ve dış işlerinin çağdaş ilkeler doğrultusunda yürütülmesi, Lozan Barış Antlaşmasından kalan sorunların çözümünde barışçıl yaklaşımlara öncelik vermesi, yıllarca savaş halinde olduğu devletlerle ilişkilerde barış ve dostluğu öne çıkarmaya dikkat etmesi, Atatürk'ün önem verdiği yaklaşımlar olmuştur. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1923-1938 yılları arasında imzaladığı uluslararası barış, dostluk ve iş birliği antlaşmaları, iç barışı ve huzuru sağlamaya yönelik kararları, Atatürk'ün insanlık ülküsüne olan bağlılığını ve barışa verdiği değeri gösteren açıklamaları tüm dünyanın takdirini kazanmıştır.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde 18 Ekim 1925'te Bulgaristan ile Dostluk Antlaşması; 17 Aralık 1925'te Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması; 18 Şubat 1926'da Fransa ile Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi (Türkiye-Suriye sınırı da belirlenmiştir.); 22 Nisan 1926'da İran ile Güvenlik ve Dostluk Antlaşması; 5 Haziran 1926'da İngiltere ile Ankara Antlaşması (Türkiye-İrak sınırı da belirlenmiştir.); 25 Mayıs 1928'de Afganistan ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması; 30 Mayıs 1928'de İtalya ile Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması; 19 Ocak 1929'da Briand-Kellogg Paktına Katılımın TBMM'de Onaylanması; 30 Ekim 1930'da Yunanistan ile Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması; 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne Davet Edilen Türkiye'nin Üyeliğinin Kabulü; 9 Şubat 1934'te Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Antantı; 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi; 8 Temmuz 1937 Irak, İran ve Afganistan ile Sadabat Paktı gibi ikili ve çoklu anlaşmalarla ulusal, bölgesel ve küresel barışı sağlama girişimlerinde etkin rol almıştır.¹¹ 20 Ekim 1931'de İstanbul'da başlayan İkinci Balkan Konferansının son birleşimi için Ankara'ya giden delegelere TBMM'de hitap eden Atatürk: "... İnsanları mutlu edecek tek yol, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddî ve manevî gereksinimlerini temine yarayan hareket ve enerjidir. Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak

¹⁰ Mehmet Gönlübol, "Yurtta Barış Cihanda Barış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IX, Sayı: 25 (Kasım 1992), s. 24.

¹¹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 3. Kitap, İkinci Bölüm**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 159-189; Alper Bakacak, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası", Temuçin Faik Ertan (Ed.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 219-236.

bu yüksek ülkü yolcularının çoğalması ve başarılı olmasıyla mümkün olacaktır..."¹² diyerek görüşlerini komşu ülke halklarına iletmiştir.

Atatürk'ün komşularına karşı düşünce ve niyetleri genel olarak karşılık bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesi gelişmeler nedeniyle bazı ortaklık anlaşmalarında aksamalar görülmüşse de Türkiye'ye yönelik olumsuz bir girişim yaşanmamıştır. Dahası, üç yılı aşkın süre Anadolu topraklarını işgal etmiş ve Türk ordularıyla ağır çarpışmalar yaşamış olan Yunanistan, o dönemin Hükümet Başkanı Elefterios Venizelos imzasıyla Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir. 12 Ocak 1934'te Oslo'daki Nobel Barış Ödülü Komite Başkanlığına üç sayfalık Fransızca bir mektup yazan Venizelos, Türkiye'nin komşularıyla sınır sorunlarını çözmeyi başarmış ve Yakındoğu'da barışın temel unsuru olduğunu vurgulamıştır. "...*Barış sorununa bu değerli katkıyı sağlayan kişi, Türkiye Cumhuriyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'dır... Mustafa Kemal Paşa'yı Yüksek Nobel Barış Ödülü için aday göstermekle şeref kazanırım.*"¹³ ifadeleriyle adaylık teklifini iletmiştir. Ödülün başka bir adaya verilmiş olmasına rağmen Atatürk'ün bu ödüle aday gösterilmiş olması, onun barışa yönelik fikir ve girişimlerinin uluslararası alanda kabul gördüğünün bir işaretidir.

Savaşın hemen her çeşidine katılmış ve Gazi unvanı almış eski bir asker olarak Atatürk'ün barış kavramına verdiği önem, dönüştürücü bir liderin düşüncelerini daha değerli kılmaktadır. Sahip olduğu liderlik özellikleri, üstün kişiliği ve uygulamaları, yaşadığı dönemde literatürde yer almayan dönüştürücü liderlik kavramına en güzel örneklerden birini oluşturmaktadır.¹⁴ Kendi toplumu için hayata geçirdiği çağdaş uygulamalar ile evrensel barışa yönelik düşüncelerini içeren hümanist yaklaşımının bir ifadesi olan "*Yurtta Barış, Dünyada Barış*" özdeyişi, ölümünün üzerinden geçen bunca yıl sonra bile saygıyla anılmasının nedenlerinden biri olmuştur. Bu ifade ilk defa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) dördüncü

¹² Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Üçüncü Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007, s. 455.

¹³ Zafer Çakmak, "Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi", *Erdem Dergisi*, Sayı: 52 (Aralık 2008), s. 101.

¹⁴ İlk olarak 1978 yılında James MacGregor Burns tarafından tanımlanan dönüştürücü liderlik (*transformational leadership*) kavramı değişimi düşünen, değişim faaliyetlerini düzenleyen, uygulamaya koyan ve değişimi sağlayacak tüm çalışmalara yön veren lideri betimlemektedir; Turgut Turhan, "Yüzyılımızın Dönüştürücü Lideri; Okuyan Atatürk (1)", *Kıbrıs Gazetesi*, 06 Kasım 2019. Karizma, telkin yeteneği, entelektüel uyarıcı güç ve izleyiciler üzerinde kişiselleşmiş ilgi, bu liderliği diğerlerinden ayıran temel özelliklerdir; İnan Özalp, Hülya Öcal, "Örgütlerde Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Yaklaşımı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, Sayı: 4 (2000), s. 215.

dönem milletvekillerinin belirleneceği seçimler öncesi, 20 Nisan 1931 günü Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF, CHP) Genel Başkanı olarak yayımladığı seçim beyannamesinde yer almıştır.¹⁵ “*Yurtta sulh, cihanda sulh için çalışıyoruz*” ifadesi zamanla değişikliğe uğrayarak Yurtta Barış, Dünyada Barış şekline dönüşmüş ve Türkiye Cumhuriyeti için çok yönlü ve işlevsel bir devlet ve toplum politikası niteliğine dönüşmüştür. Anayasada yer alarak hukuken de bir kurala dönüşen özdeyişin içeriğini yaşatmak, Atatürk’ün adının barışla anılmasını sağlamak için hemen her dönem bilimsel çalışmalar, toplantılar ve kongreler düzenlenmiştir.

Devletlerin tarihinde önemli yere sahip olan kişilerin, özel günlerin ve olayların anılması bir gelenek halini almıştır, Türkiye için de benzer durum söz konusudur. Özellikle Atatürk’ün anılması için Türkiye’de, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde (KKTC), Türkiye’nin dış temsilciliklerinde ve Türkiye dışında yaşayan Türklerin oluşturduğu çeşitli dernek ve örgütlenmelerde çeşitli anma programları gerçekleştirilmektedir. Başta 10 Kasım anma günleri olmak üzere özel günlerde bilimsel, kültürel ve sosyal etkinlikler düzenlenerek Atatürk’ün anılması ve eserlerinin yaşatılması arzu edilmektedir. Dönemsel olarak çeşitli gerekçelerle uygulama, içerik ve aktarım farklılığı görülse de özel günlerde anma ve kutlama programlarının aksatılmamasına önem verilmektedir. Böyle günlerde kurumsal ya da kişisel girişimlerle ulusal ve uluslararası seviyede düzenlenen faaliyetlerde çeşitli ödüllerin dağıtılması da yaygın bir uygulamadır. Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yılı olan 1981’de Atatürk konulu her çeşit etkinliğin sayısında ciddi bir artış görülmüştür.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), 1981 yılının Atatürk’ün yüzüncü doğum yıldönümü olması nedeniyle 27 Kasım 1978 tarihli Genel Kurulunda Atatürk hakkında önemli bir karar almıştır. Onun dünyada sürekli barışın oluşturulması için çalışmış örnek bir lider olduğunun vurgulandığı bu kararda “... *tüm yaşamı boyunca insanlar arasında renk, din, ırk ayrımını gözetmeyen bir uyum ve iş birliği çağının doğacağına inancını unutmadan; özellikle sömürgecilik ve emperyalizme karşı verilen ilk mücadelenin lideri...*” tanımlamasının yapılması önemli bir ayrıntıdır.¹⁶ BM Teşkilatının böyle bir karar almış olması, Atatürk’ün kişiliğinin ve

¹⁵ Hamza Eroğlu, **Atatürk, Hayatı ve Üstün Kişiliği**, Dördüncü Basım, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008, s. 216.

¹⁶ Cemal Enginsoy, “Atatürk’te İnsan Sevgisi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. II, Sayı: 4 (Kasım 1985), s. 86; İsmet Giritli, “Atatürk Cumhuriyeti ve Dünya Barışı”, **Erdem Dergisi**, C. 11, Sayı: 31 (Eylül 1998), s. 79; UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/162>. Erişim Tarihi: 23/10/2020.

eserlerinin tanıtılması amacıyla yapılacak uluslararası bilimsel çalışmalarının destekleneceğinin belirtilmesi, dünya çapında kamuoyu oluşumunu da sağlayan dikkat çekici bir değerlendirmedir. Böyle bir gelişme 1981 ve sonraki yıllarda Atatürk'ü anma program ve çalışmalarında değişik arayışları da tetiklemiş, 1983'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDITYK) Kanununun kabul edilmesi ile ivme kazanmıştır.

AKDITYK, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. maddesinde: *"Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla..."* kurulmuş bir kamu tüzel kişiliği olarak belirtilmiştir.¹⁷ 11 Ağustos 1983 tarih ve 2876 Kanun Numarası ile kabul edilen AKDITYK Kanunu, 17 Ağustos 1983 günü Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁸ Kuruluş amacıyla beraber bağlı kurum ve merkezlerin görevleri, teşkilat yapısı ve faaliyet alanları da ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Adı geçen kanunun 90. maddesi, devlet ödülü niteliğinde *"Atatürk Uluslararası Barış Ödülü"* ihdas edildiğini, ödüle uygun görülen adaylar için Atatürk'ün rölyefi işlenmiş bir plaket, rozet, para ödülü ve ödül beratının verileceğini kayda geçirmiştir. Plaket, berat ve rozet tasarımı için Kültür Bakanlığınca açılan yarışma sonucunda birinci olan Şekip Davaz'ın tasarladığı *"Barış güvercinine dönüşen levhalardan oluşan plaket, zeytin dalının stilize edilmesiyle oluşan kenar süsleri içinde kırmızı iki bantla devletin temsil edildiği berat, Atatürk rölyefi bulunan rozet"*¹⁹ kullanılması kabul görmüştür.

Ödül ile ilgili esaslar, 91. ve takip eden maddelerde genel olarak açıklanmıştır. Adayların belirlenmesinde ırk, dil, din, cinsiyet vb. gerekçelerle ayırım yapılmayacağı; Yurtta Barış Dünyada Barış anlayışına sahip çıkarak dünya barışına, uluslararası dostluk ve iyi niyetin geliştirilmesine katkı sağlayan kişilerin aday olarak gösterileceği; ödül kurulunca tespit edilen adayın kimliğinin Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra en geç 23 Nisan'da açıklanacağı; ödülün 19 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı veya vekili tarafından bir tören ile hak sahibine verileceği; ödüle layık kişi bulunmadığı yıllar ödül verilmeyeceği; kurulun seçim

¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>. Erişim Tarihi: 17/09/2020.

¹⁸ Resmî Gazete, 17 Ağustos 1983, Sayı: 18138, s. 1-32.; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2876&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 17/09/2020.

¹⁹ Şekip Davaz, "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Plaket, Berat ve Rozetinde Kullanılan Simgesel Değerler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 2, Sayı: 6 (Temmuz 1986), s. 763, 764.

kararına itiraz edilemeyeceği; Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Ödül Kurulu Üyeleri, BM Genel Sekreteri, Türkiye'deki yabancı misyon şefleri, daha önce ödül almış kişiler, ödül kurulunun belirleyeceği kişiler tarafından ödül için aday gösterilebileceği; 1984 yılında ödül çalışmalarına başlanarak ilk Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün 1986 yılında verileceği kararlaştırılmıştır.

2. Basına Yansımaları ve Etkileri Bağlamında Atatürk Uluslararası Barış Ödülünü Kazanan Kişi ve Kuruluşlar²⁰

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü için aday gösterilebilecek gerçek ve tüzel kişilerin eserleri, çalışmaları, hizmet ve faaliyetleri hakkında Ödül Kurulu tarafından bir rapor düzenleneceği, kurulun çalışma ve değerlendirmelerinin gizli olduğu Ödül Yönetmeliğinde belirtilmiştir. Sonuçların ulusal ve uluslararası basın yayın araçlarıyla duyurulacağı kararlaştırılmıştır. 1986 yılından itibaren verilmeye başlanan ödül, arada bazı yıllar verilmemiş olarak en son 2000 yılında verilmiş ve bugüne kadar toplam on ödül sahiplerini bulmuştur. Ödüllerin verildiği 1986-2000 yılları arasında Cumhurbaşkanı, Başbakan ve AKDITYK Başkanı olarak görev yapan yöneticiler şunlardır:²¹

Cumhurbaşkanları:

- Ahmet Kenan Evren (9 Kasım 1982-9 Kasım 1989)
- Turgut Özal (9 Kasım 1989-17 Nisan 1993)
- Süleyman Demirel (16 Mayıs 1993-16 Mayıs 2000)
- Ahmet Necdet Sezer (16 Mayıs 2000-28 Ağustos 2007)

Başbakanlar:

- Turgut Özal (13 Aralık 1983-31 Ekim 1989)
- Ali Bozer (31 Ekim 1989-9 Kasım 1989) -Vekâleten-
- Yıldırım Akbulut (9 Kasım 1989-23 Haziran 1991)
- Mesut Yılmaz (23 Haziran 1991-20 Kasım 1991)
- Süleyman Demirel (20 Kasım 1991-16 Mayıs 1993)

²⁰ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://www.ayk.gov.tr/s9-hakkmzda/baris-odulu/ataturk-uluslararasi-baris-odulu-2/>. Erişim Tarihi: 06/11/2020.

²¹ Anadolu Ajansı, **Atatürk'ten Erdoğan'a Cumhurbaşkanlarımız**, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, 2020; TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, C. 8, C. 9, Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Gülşah Erdem Efe, TBMM Basımevi, Ankara, 2014; **AKDITYK**, <https://www.ayk.gov.tr/s9-hakkmzda/3311/>. Erişim Tarihi: 05/12/2020.

- Erdal İnönü (16 Mayıs 1993-25 Haziran 1993)
 - Tansu Çiller (25 Haziran 1993-28 Haziran 1996)
 - Necmettin Erbakan (28 Haziran 1996-30 Haziran 1997)
 - Mesut Yılmaz (30 Haziran 1997-11 Ocak 1999)
 - Bülent Ecevit (11 Ocak 1999-18 Kasım 2002)
- AKDITYK Başkanları:
- Suat İlhan (14 Ekim 1983-31 Aralık 1991)
 - Utkan Kocatürk (1 Ocak 1992-19 Temmuz 1993)
 - Reşat Genç (2 Ağustos 1993-14 Ağustos 2000)

Atatürk'ün anısını yaşatmak için düzenlenmiş, Türkiye'nin ilk ve tek uluslararası devlet barış ödülü olarak yürürlüğe girmiş ödülün hazırlık süreciyle ilgili haber, yorum ve değerlendirmelerin ulusal basında yeterince yer almadığını söylemek mümkündür. Kitle iletişim araçları olarak genellikle gazete ve televizyonun yaygın olduğu, dönemsel şartlar gereği internetin ve sosyal medyanın diğer unsurlarının kullanılmadığı bir dönemde böyle bir sonuç olağan gibi görülebilir. Aday isimlerinin ve seçim sürecinin gizli olarak yürütülmesi ve basına bilgi sızdırılmaması normaldir ancak konunun gündeme geldiği ilk günden itibaren tanıtım yazısı, açıklama ya da bilgi paylaşımı şeklinde dahi çok az sayıda haber bulunması dikkat çekicidir. Bunun muhtemel nedenlerinden biri 1980'li yılların Türkiye'de askerî yönetimin etkin olduğu, sebep ve sonuçları ne olursa olsun böyle bir gelişmenin günlük yaşamı olumsuz etkilediği gerçeğidir. Kamuoyunun konu hakkındaki bilgi ve görüşlerini değerlendiren bir araştırma, haber ya da çalışma bulunamadığından böyle bir ödül fikrinin ne derecede benimsenip memnuniyetle karşılandığı ya da benimsenmeyerek karşı çıktığı öğrenilememiştir.

1986 Yılı Ödülü: Ödülün sahibini belirlemek üzere oluşturulan kurula o yıla mahsus olmak üzere eklemeler yapılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin eski Cumhurbaşkanı'na, UNESCO Genel Direktörüne ve İslam Konferansı Genel Sekreterine de aday gösterme hakkı tanınmıştır. Çalışmaların tamamlanmasından sonra ödülün ilk sahibinin NATO'nun 5. Genel Sekreteri Joseph Luns (1911-2002) olduğu açıklanmıştır. Luns, 1971-1984 yılları arasında Genel Sekreterlik görevinde bulunmuş Hollandalı diplomat, siyasetçi, akademisyen ve devlet adamıdır. Ödül töreninde bir konuşma yapan AKDITYK Başkanı Suat İlhan, Luns'un Genel Sekreterlik döneminde doğu-batı arasındaki ilişkilerin yumuşamasına katkı sağladığını belirtmiş,

“...NATO'nun Atatürkçü doğrultusunda olan barış anlayışı ve kavramlarını korumuş; gerektiğinde taviz vermeden 'barış ilkelerini' ve amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır...”²² şeklinde görüşlerini açıklamıştır. Atatürk Uluslararası Barış Ödülüne yönelik basında yer almış ilk eleştirilerden biri, 1986 yılında Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) Milletvekillerinden Muhteşem Vasıf Yücel'den gelmiştir. 1986 yılı ödülünün 5. NATO Genel Sekreteri Joseph Luns'a verilmesine tepki gösteren Yücel, ABD'nin kendi vatandaşlarına yönelik eylemlerden sorumlu tuttuğu Libya'ya hava bombardımanı düzenlemesini NATO üslerini kullanarak gerçekleştirdiği düşüncesiyle “...ABD'nin Libya'ya saldırı planlarını yapan bir savaş örgütünün eski genel sekreterinin ödüle layık gösterilmesi büyük talihsizlik...”²³ ifadeleri ile eleştirmiştir. Luns'un Genel Sekreterlik döneminde gerçekleşmiş bir eylem olmamasına rağmen, NATO'nun kuruluş amaçlarının dışına çıktığı görüşleri doğrultusunda böyle bir yorumda bulunmuştur.

1987 Yılı Ödülü: Ödül Federal Almanya'nın 6. Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker'e verilmiştir.²⁴ 1984-1994 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yapan Weizsäcker (1920-2015), Almanya'da yaşayan Türk toplumunun da saygıyla andığı, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi sürecini sağlamış barış yanlısı bir lider olarak tanınmıştır. 1986 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyarette, İstanbul Üniversitesi'nin (İÜ) bahçesine 1933-1945 yılları arasında İÜ'de görev yapmış Alman öğretim üyeleri anısına dikilen anıtın üzerine (Türkçe ve Almanca) şu ifadeleri yazılmıştır: “...Devlet Başkanı Atatürk'ün öncülüğünde Alman öğretim üyelerine 1933-1945 yılları arasında kucak açan Türk milleti ve onun akademik kuruluşlarına Alman Milleti adına şükranlarımla. Richard von Weizsäcker Almanya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, 29 Mayıs 1986”.²⁵

1988 Yılı Ödülü: 1988 yılında ödül verilmemiştir.

1989 Yılı Ödülü: Japonya Ortadoğu Kültür Merkezi Başkanlığı da yapmış, bu dönemde Kırşehir ili Kaman ilçesindeki Kalehöyük kazılarını 1986'da başlatmış Japon Altes Prens Takahito Mikasa'ya (1915-2016) verilmiştir.²⁶ Ödülü, 19 Mayıs 1989 günü Cumhurbaşkanı Ahmet Kenan Evren tarafından

²² Atatürk Araştırma Merkezi, "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Töreni", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 2, Sayı: 6 (Temmuz 1986), s. 540.

²³ “Luns'a Verilen Ödüle Tepki”, *Milliyet*, 24 Nisan 1986, s. 2.

²⁴ “Atatürk Ödülü Weizsaecker'in”, *Milliyet*, 24 Nisan 1987, s. 3.

²⁵ Feza Günergun, Sevtap Kadioğlu, “İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 8, S. 1, (2006), s. 143.

²⁶ Japonya Büyükelçiliği, Türkiye, https://www.tr.emb-japan.go.jp/itpr_tr/00000058.html. Erişim Tarihi: 19/10/2020.

özel temsilcisi Büyükelçi Takashi Sengoku'ya teslim edilmiş olan Prens Mikasa'nın adı, Japonya dışındaki en büyük Japon bahçesinin yapıldığı Kaman'daki anı bahçesinde bir plakete yazılmıştır.

1990 Yılı Ödülü: Ödülün sahibi 7. Cumhurbaşkanı Ahmet Kenan Evren (1917-2015) olmuştur. Genelkurmay Başkanı görevinde iken 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen askerî darbe ile Millî Güvenlik Konseyi (MGK) ve Devlet Başkanlığı görevlerini de yürütmüş olan Evren, 7 Kasım 1982'de kabul edilen Anayasa gereği Cumhurbaşkanı olmuş, 1989'da görev süresini doldurarak ayrılmıştır. Bu ödül hakkında hukuki bir süreç başlatıldığı basında yer almıştır. İzmirli Avukat Nevzat Erdemir'in eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e verilen ödül işleminin iptali için idare mahkemesine başvurduğu yazılmıştır. Ankara 4. İdare Mahkemesinin kararında “*davacının menfaatini ihlal eden bir hukuk bulunmadığı gibi davacının bu yolda ileri sürdüğü bir iddia da bulunmamaktadır*”²⁷ yorumuyla reddedilmiş, bunun üzerine İzmir Barosunun yedi avukatı iptal istemiyle Danıştay'a başvurmuştur. Yapılan inceleme sonucunda Danıştay da iptal istemi ile açılan davayı reddetmiştir.²⁸

1991 Yılı Ödülü: 1991 yılında ödül verilmemiştir.

1992 Yılı Ödülü: Güney Afrika Ulusal Kongresi Başkanı Nelson Mandela'nın (1918-2013) ödüle hak kazandığı duyurulmuş ancak Afrika Ulusal Kongresinin sözcüsü tarafından yapılan bir açıklama ile Güney Afrikalı liderin bu ödülü reddettiği belirtilmiştir.²⁹ Bu gelişme ciddi bir şaşkınlık ve şok etkisi yaratmış, “Mandela Olayı” olarak anılarak farklı yönleriyle uzun süre gündemde yer almıştır.

Nelson Rolihlahla Mandela, 18 Temmuz 1918'de Güney Afrika'nın en geniş topraklarına sahip bir bölgesi olan Transkei bölgesinde, Xhosa kabilesinin küçük bir yerleşim birimi olan Mvezo Köyünde bir Tembu Şefinin oğlu olarak doğmuştur. Afrika'nın ilk siyah avukatı olan Mandela, 1948 İnsan Hakları Beyannamesinin Güney Afrika Hükümeti tarafından da hayata geçirilmesi gerektiğini ısrarla savunmuş, ülkenin yönetimine sahip beyazlarca sık sık soruşturmaya maruz kalmış, hak arayışı ve destek için gittiği Avrupa'dan dönüşünde tutuklanarak 1962'de cezaevine girmiştir. Ömür boyu ceza alması hemen her kesimde protesto edilerek çeşitli eylemler yaşanmış, iç ve dış baskılara dayanamayan beyaz yönetim tarafından 1990'da serbest bırakılmıştır. Irk ayrımı ve eşitlik mücadelesine devam eden

²⁷ **Cumhuriyet**, 04.10.1990.

²⁸ “Danıştay Eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e Verilen Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün İptali İstemiyle Açılan Davayı Reddetti”, **Milliyet**, 09 Mart 1992, s. 15.

²⁹ “Mandela, Atatürk Ödülü'nü Reddetti”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1992, s. 1.

Mandela, 1991'de Afrika Ulusal Kongresi'nin Başkanı olmuş bir siyasi liderdir.³⁰

1992 yılında verilecek Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün sahibini belirlemek amacıyla 1 Nisan 1992 günü Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında toplanan ödül kurulu, adaylar arasındaki değerlendirmesini tamamladıktan sonra ödülün Mandela'ya verilmesini karara bağlamıştır. Cumhurbaşkanı tarafından da onaylanan bu karar, 8 Nisan 1992 günü Ödül Kurulu Başkanı ve Devlet Bakanı Şerif Ercan tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Sonrasında Dışişleri Bakanlığı tarafından Mandela bilgilendirilmiş ve Türkiye'ye davet edilmiştir. Johannesburg'taki Türk Başkonsolosluğu aracılığı ile yoğun çalışmalarından dolayı Türkiye'ye gidemeyeceğini ifade eden Mandela'nın ödülü kabul edip etmediği sorusunun cevabını, Afrika Ulusal Konseyi Sözcüsü Gill Marcus yazılı bir açıklama ile duyurmuştur:

"Afrika Ulusal Konseyi, Atatürk Barış Ödülünün 19 Mayıs'ta Afrika Ulusal Konseyi Başkanı Nelson Mandela'ya verileceği yolundaki açıklamayı öğrenmiş bulunmaktadır. Mandela tüm hayatını demokrasiye, insan haklarına ve baskıların kaldırılmasına hizmet ederek geçirmiştir. Afrika Ulusal Konseyi, Nelson Mandela'nın Atatürk Barış Ödülünü kabul etmediğini ve Türkiye'yi ziyaret etmeyi düşünmediğini açıkça beyan eder. Afrika Ulusal Konseyi'nin bu kararı modern Türkiye'nin kurucusu reformcu Mustafa Kemal Atatürk'e karşı hiç bir olumsuz görüş yansıtmamaktadır".³¹

Marcus'un açıklamasında yer alan demokrasi, insan hakları ve baskıların kaldırılması sözcükleri, Afrikalı yöneticilerin ödülü reddetme gerekçesi konusunda ipucu vermiştir. Daha sonraki günlerde yaptıkları açıklamalarla Türkiye'deki uygulamalardan rahatsız oldukları ve böyle bir

³⁰ Nelson Rolihlahla Mandela, **Long Walk To Freedom, The Autobiography Of Nelson Mandela**, Little, Brown And Company, Boston New York London, 1994/1995; <https://Zelalemkibret.Files.Wordpress.Com/2012/01/The-Autobiography-Of-Nelson-Mandela.Pdf>. Erişim Tarihi: 03/12/2020.

* Yıllarca süren ırkçılık karşıtı mücadeleler sonrasında ülkede 1994 yılında demokratik seçimlerin yapılması sağlanmış, oluşan yeni meclisin oybirliği ile Mandela Cumhurbaşkanlığına, ülkenin ilk siyah devlet başkanlığına getirilmiştir. 1999'da görev süresini tamamlayarak kendi adına oluşturduğu vakıflarda çalışmaya devam etmiştir. 5 Aralık 2013'te Johannesburg'taki evinde vefat etmiştir. Nelson Mandela Foundation, <https://www.nelsonmandela.org/content/page/biography>. Erişim Tarihi: 08/12/2020.

³¹ "Mandela Atatürk Ödülü'nü Reddetti", **Cumhuriyet**, 13.05.1992, s. 1; "Mandela Milli Barış Ödülümüzü Neden Reddetti?", **Türkiye**, 08.12.2013. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildiray-ogur/577157.aspx>. Erişim Tarihi: 16/02/2021.

ortamda ödülün reddedilmesini kendileri açısından normal bir sonuç olduğu duyurulmuştur. Güney Afrika yöneticilerinin Türkiye hakkındaki düşüncelerinde kendi yaşadıkları ırkçı apartheid uygulamaları ile Türkiye'deki “Kürt Sorunu” arasında benzerlik kurdukları algı yanılması; PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Mandela ile sıcak ilişkiler kurarak Türkiye'de yaşananları kendi penceresinden aktarmış olması da olumsuz etki yapmıştır. Bu bakış açısıyla ödülün reddedilme nedeninin “Kürt Sorunu” hakkında Mandela ve yakın çevresinin tutumu olduğunu vurgulayan görüşler de olmuştur.³²

Tüm ülkede adeta bir şok etkisi yaratan bu karar tartışmaları da beraberinde getirmiş ve Türk basınında genel olarak ödülün reddedilişi nedeni, siyasetçilerin görüşleri ve yapılan hatalar şeklindeki değerlendirmelerle haberleştirilmiştir. Genel olarak: Başbakan Demirel'in olayda tahrik olduğunu düşünmesi; Dışişleri ile Ödül Kurulu arasındaki koordinasyonsuzluk; etnik ve dinsel konularda radikal görüş sahibi olan siyasi parti ve siyasetçilerin baskıları, Mandela'yı kutlama mesajı gönderirken Atatürk'ü diktatörlükle suçlamaları; Cumhuriyet hükümetlerinin insan haklarına özen göstermeyerek ırkçı uygulamaları olduğu yönünde açıklamalar yapılması; askerî yönetim tarafından hayata geçirildiği için bu ödül uygulamasından vaz geçilmesi düşünceleri vb. görüşler basında öne çıkmıştır.³³

Bu konunun TBMM tutanaklarında da yer almış olması dikkat çekicidir. TBMM'de Türkiye Cumhuriyeti ile Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC) arasında yapılan bir anlaşmanın görüşüldüğü oturumda söz alan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Milletvekili Haluk Koç, Mandela hakkında görüşlerini aktarırken onun Atatürk Uluslararası Barış Ödülünü reddetmesiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur.³⁴ Gelişmeleri genel olarak Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişki kurmada başarısız olduğuna bağlayıp yaşanan olumsuzluğu dış işlerinde, haber alma kaynaklarında ve 12 Eylül

³² Hacı Mehmet Boyraz, “Türkiye-Güney Afrika İlişkileri”, **Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi**, 20 Nisan 2015, s.10-11; Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkiye'nin Afrika Politikası, 01 Eylül 2014, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5310/turkiyenin_afrika_politikasi Erişim Tarihi: 19/02/2021.

³³ Nurhayat Yoloğlu, “**Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün Mandela Tarafından Reddedilişi**” Olayının, İnsan Hakları Bağlamında İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 68 vd; Mehmet Koçak, “Bedel Ödeyen Adam; Nelson Mandela”, **Akit**, 09 Temmuz 2013. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/intikam-olmadan-adalet-elde-edebilirsiniz-4369.html>. Erişim Tarihi: 17/02/2021.

³⁴ Tutanak Dergisi, TBMM, Dönem: 22, Cilt: 116, Yasama Yılı: 4, 85. Birleşim, 06.04.2006. s. 48.

yönetiminin hatalarında aramıştır. Koç'a göre bu reddedişin iki nedeni olmuştur; birincisi Mandela'nın başdanişmanının bir Yunan olması, ikinci neden olarak uluslararası alanda GAC'ye uygulanma kararı alınmış ambargoya rağmen Türkiye'nin bu ülkeye gizlice silah satışı iddiasıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile GAC arasındaki ilişkilerin sıcak olmadığından yola çıkarak bunun nedenini yorumlayan bir gazeteci: "...Güney Afrika ile Türkiye arasında pek de dostane olmayan ilişkilerin temelinde Turgut Özal'ın koyduğu bir bomba var... Afrika ülkelerindeki iç savaşlarda kullanılan İsrail yapımı silahların satışına Türkiye aracılık etmiştir..."³⁵ ifadeleri ile Türkiye'nin politikalarını eleştirmiştir. Bu görüşler doğrultusunda ödülün iade edilme gerekçelerinden birinin geçmişte yaşanmış bu silah satış işlemine aracılık edilmiş olması da sayılabilir.

Doğaldır ki ödül süreci iki ülke arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. GAC'nin yeni bir oluşum yaşadığı dönemde Ankara'da 1993'te büyükelçilik açması, bir yıl kadar sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin de Pretorya'da yeni büyükelçiliğini açması ilişkileri yumuşatmaya başlamıştır. Özellikle ekonomik iş birliğinin gündeme geldiği bu yıllarda ilginç bir gelişme daha yaşanmış, iki ülke ilişkilerinin daha iyi seyretmesini temenni eden GAC Ankara Büyükelçisi, Mandela'nın kendisine verilen ödülü reddetmesinin bir hata olduğunu belirtmiştir. Kendi başkenti ile yaptığı görüşmelerden sonra Mandela'nın ödülü almaya hazır olduğunu, Ocak 1999'da katılacağı Davos Dünya Ekonomik Forumu toplantılarında ödülünü alıp alamayacağını öğrenmek istemiştir. Türk Dışişleri cevaben ödülü almak istiyorsa Ankara'yı ziyaret etmesinin şart olduğunu bildirmiştir.³⁶ Ödül alma olayı gerçekleşmemiştir ama bu girişim iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinin yolunu açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iş adamları toplantısına katılmak üzere 1-5 Mart 2005 tarihinde GAC'ye gitmesi, yeni bir sürecin başlamasına taraftar olan GAC yetkilileri için bir fırsat olmuştur. Ticari ilişkilerde yasaklı statüde bulunan GAC'nin bu durumu düzeltilirken Devlet Başkanı Yardımcısı Jacop Zuma'nın "*Atatürk çok büyük bir liderdi. Fikirleri bize ışık veriyor*"³⁷ açıklaması bir çeşit özür olarak algılanmıştır. 2006'da Türkiye'yi ziyaret eden Güney Afrika Kamu Teşekkülleri Bakanı Alexander Erwin'in "*Bazen büyük adamlar da hata yapabilir*"³⁸ yorumuyla, en büyük zararı Atatürk'ün anısının gördüğü ödül krizi bir şekilde sona ermiştir.

³⁵ Fatih Altaylı, "Mandela Ödülü Almamakta Haklıymış", *Hürriyet*, 05 Mart 2005.

³⁶ "Mandela'dan U Dönüşü", *Milliyet*, 07 Ocak 1999, s. 20.

³⁷ "Ata'yı Hatırladılar", *Milliyet*, 05 Mart 2005, s. 19.

³⁸ "Büyük Adamlar da Bazen Hata Yapabilir", *Milliyet*, 31 Mayıs 2006, s. 16.

1993 Yılı Ödülü: Ödül verilmemiştir. 16.08.1993 tarihinde AKDITYK Kanununda bazı maddelerin değişikliği ve bazı yeni maddelerin eklenmesi için hazırlanan Kanun Hükmünde Kararname (KHK), Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁹ Yapılan değişiklikte ödül ilgilendiren iki temel madde ödülün üç yılda bir verilmesi ve ödül kurulunda yer alan kişilerin belirlenmesi olmuştur. Kanunda ödül kurulunun Başbakanın veya görevlendireceği Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısının başkanlığında, Genelkurmay Başkanı veya Genelkurmay İkinci Başkanı, tanıtma ve enformasyon işlerinden sorumlu Devlet Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Gençlik ve Spor Bakanı, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreteri, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Başkanı, Yüksek Kurum Başkanı ile Cumhurbaşkanınca seçilen dört üyeden oluşacağı belirtilmiş iken üyelere “AKDITYK Başkanlığından Sorumlu Devlet Bakanı” eklenmiş, ayrıca Cumhurbaşkanınca seçilen dört üyenin “görev süresinin beş yıl olacağı” belirtilmiştir.

Yapılan değişikliklerin Anayasaya aykırı olduğunu iddia eden Anavatan Partisi tarafından, TBMM Grubu adına Grup Başkanı A. Mesut Yılmaz imzalı bir dilekçe ile 12.11.1993 tarihinde Anayasa Mahkemesine iptal davası açılmıştır. İtirazı değerlendiren Anayasa Mahkemesi, KHK'nin Anayasaya aykırı olduğuna oy çokluğu ile karar vermiştir.⁴⁰

1994 Yılı Ödülü: Ödül verilmemiştir. Bu yılın ödül adaylarından biri olan Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in adaylığına tepki gösteren Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanlarının görüşleri başında yer almıştır. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Asker Akayev ile KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş, 1992 yılında aday gösterilmiş olduğu için 1994'te tekrar aday olacak Yeltsin'in adaylığına itiraz etmişlerdir. Yeltsin'in “Yakın Çevre Doktrini” bağlamında hayata geçirmeye çalıştığı düzenlemelerin Orta Asya Türk Devletlerine zarar verdiği görüşleri, bu itirazın ana sebeplerinden olmuştur.⁴¹

1995 Yılı Ödülü: Bu yıl ilk kez bir kurum Atatürk Uluslararası Barış Ödülüne hak kazanmış ve ödül Türkiye Kızılay Derneği'ne verilmiştir. Gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki olağanüstü durumlarda her türlü insani yardımı ulaştırmak amacıyla çalışan dernek, dünyadaki tüm Kızılay

³⁹ Resmî Gazete, 16 Eylül 1993, Sayı: 21700, s. 54-56.

⁴⁰ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, C. 2, Sayı: 29, Ankara, 1994, s. 838-859.

⁴¹ A. Sait Sönmez, “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 27 (Haziran 2015), s. 279; “Atatürk Ödülü'nde Yeltsin'e İtiraz Var”, **Milliyet**, 07 Nisan 1994, s. 4.

örgütleriyle birlikte, 1963 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC, International Committee of the Red Cross) ile ortaklaşa Nobel Barış Ödülünü de almıştır. 1995 yılı adayları hakkındaki bir haberde Çek Cumhuriyeti (Çekya)'nin 1.Cumhurbaşkanı Václav Havel, Portekiz Cumhurbaşkanı Mário Soares ve Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ilk başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın isimlerinin ön planda bulunduğu yer almıştır.⁴² Bu yıldan itibaren ödül uygulamasının devam edip etmemesi konusu da Türk basınında tartışılmaya başlamıştır.⁴³ Mevzuatın böyle bir ödül için ne kadar uygun olduğu, ödül kurulunda yer alan üyeler ve ödüle layık görülenler hakkında ciddi olumsuz eleştiriler gündemde yer almaya başlamıştır.

1996 Yılı Ödülü: 1996 yılında ödül UNICEF (The United Nations International Children's Emergency Fund - The United Nations Children's Fund, Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu)'e verilmiştir. Dünya çocuklarının sağlıklı büyümesi yolundaki çalışmalarıyla Atatürk'ün çocuklara verdiği değerin pekiştirildiği düşüncesiyle verilen ödül, UNICEF adına Büyükelçi Ion Gorita'ya teslim edilmiştir.⁴⁴ UNICEF, 1965'te de Nobel Barış Ödülüne layık görülmüş bir kuruluştur.

1997 Yılı Ödülü: Ödül, Bosna-Hersek sorununa çözüm bulmak üzere BM Güvenlik Konseyinin kararıyla oluşturulan askerî güce katılmış Türk Barış Gücü Görev Kuvvetine verilmiştir. UNPROFOR (UN Protection Force) içinde 1993-1995 arasında bir alay seviyesinde yer alan Türk birlikleri daha sonra tugay seviyesine çıkarılmıştır. 1996'da bölgede sorumluluğu devralan NATO Uygulama Kuvveti (Implementation Force-IFOR) ve İstikrar Kuvveti (Stabilization Force-SFOR) bünyesinde barışı koruma görevine katkı sağlamıştır.⁴⁵

1998 Yılı Ödülü: Türkiye'de "Modern Türkiye'nin Doğuşu" adlı kitabı ile tanınmış Orta Doğu uzmanı İslam Tarihi araştırmacısı olan Prof. Dr. Bernard Lewis (1916-2018) 1998 yılında ödüle uygun görülen kişi olmuştur. Princeton Üniversitesi Öğretim Üyelerinden olan İngiliz asıllı Amerikalı Prof. Lewis, 18 Kasım 1993 tarihinde *Le Monde* gazetesinde yer alan açıklamaları ile Ermeni sorunuyla ilgili Ermeni tezinin doğru olmadığını, Türkler tarafından Ermenilere yönelik planlı bir soykırım eyleminden

⁴² "Atatürk Ödülüne Üç Aday", *Milliyet*, 07 Nisan 1995, s. 24.

⁴³ "Atatürk Ödülü Tartışılıyor", *Milliyet*, 05 Nisan 1995, s. 5.

⁴⁴ "Atatürk Barış Ödülü UNICEF'in", *Sabah*, 20 Mayıs 1996, s. 22.

⁴⁵ Fahriye Emgili, "Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 21 (2012), s. 75; Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay Başkanlığı, "Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", [https:// www. Tsk.Tr/ Sayfalar? Viewname=Barisidestekleme](https://www.tsk.tr/Sayfalar?Viewname=Barisidestekleme). Erişim Tarihi: 22/11/2020.

bahsedilemeyeceğini savunmuştur.⁴⁶ Ermeni diasporasınca hakkında soykırımı inkâr davası açılan Prof. Lewis'in açıklamaları Türkiye'de beğeni kazanmış ve Ermeni tezlerini çürüten açıklamalar olarak değerlendirilmiştir.

1999 Yılı Ödülü: Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde belirleyici bir slogan olmuş *"Bir millet iki devlet"* sözcüğünün sahibi⁴⁷, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev (1923-2003), 1999 yılı ödülüne layık görülmüştür. Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı 1993-2003 yılları arasında Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin her alanda en iyi düzeye çıkması için gayret etmiş olan Aliyev'e ödülü 13 Nisan 1999'da Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından verilmiştir. 1999 yılı ödülünün Haydar Aliyev'e verilmesine en şiddetli itirazlardan biri Azerbaycan'ın 2. Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey (1938-2000)'den gelmiştir. Türk Hükümetine bu konuda çok kızgın ve kırgın olduğunu söyleyen Elçibey *"...Sovyet döneminden beri, 40 yıldır Türkiye'nin altını oymaya çalışan, Atatürk düşmanı bir adama Atatürk Ödülü verilmesi, büyük Türk lideri Atatürk'ün kemiklerini sızlatmıştır. Atatürk'ün, Türkiye'nin aleyhine çalışanlara ödül verilmesi, üzücüdür, düşündürücüdür."* ifadeleri ile tepkisini belirtmiştir.⁴⁸

2000 Yılı Ödülü: 2000 yılında ödül Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş (1924-2012)'a verilmiştir. Ödülü takdim eden Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer *"Bu yılki ödül sahibi, ödülün anlamıyla, içeriğiyle ve ilkesiyle tamamen özdeşleşen bir kişidir... Sayın Denktaş, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de barış ve istikrara yaptığınız katkılar tarih sayfalarında yerini alacaktır..."* cümleleriyle kendisini tebrik etmiştir.⁴⁹ Yıllar sonra kendisiyle yapılan bir görüşmede *"...Ben Atatürk'ün turnağı bile olamam. Yalnızca onun mücadele azmi, bağımsızlık tutkusu, vatan, millet ve bayrak sevgisinin rehberim olduğu doğrudur..."*⁵⁰ diyerek Atatürk'ün söz ve eylemlerinin takipçisi olduğunu vurgulamıştır.

⁴⁶ Pulat Tacar, "Ermenilerin Soykırımı Savını Yadsıyanları Cezalandırmak veya Türkiye'den Tazminat Almak Amacı ile Yaptıkları Yargı Mücadeleleri", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S. 50 (Haziran 2015), s. 398.

⁴⁷ Masim Hacıyev, "Bilinçli Yaşanmış Hayatın Bazı Anları", **Yeniçağ**, 14 Aralık 2016.

⁴⁸ "Dağa Çıkar Savaşırım", **Hürriyet**, 10 Ocak 2000, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/daga-cikar-savasirim-39124953>. Erişim Tarihi: 03/11/2020.

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7410/ataturk-uluslararasi-baris-odulunun-kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti-cumhurbaskani-sayin-rauf-r-denktasa-verilmesi-nedeniyle-duzenlenen-torende-yaptiklari-konusma>. Erişim Tarihi: 04/12/2020.

⁵⁰ İhsan Tayhani, **Özgürlük Yolunda Bitmeyen Koşu "Denktaş Kitabı"**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 235.

3. 2000 Yılından Günümüze Atatürk Uluslararası Barış Ödülü

Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş bir KHK bulunsa ve bir yasal boşluk görülse de ödül sahibini belirleyecek jürinin varlığı gerekçesiyle 2000 yılına kadar ödül verme işlemi sürdürülmüştür. Bu yıldan sonra konu askıya alınmış, yasal eksiklikler olduğu açıklanan ödül mevzuatının yeniden ele alınacağı konusunda açıklamalar yapılarak herhangi bir özel ya da tüzel kişiye ödül verilmemiştir. Hukuki boşluğun doldurulması için 22 Mart 2005 tarihinde TBMM'ye sunulmuş bir tasarı ile “Başbakanın veya Yüksek Kurumun bağlı olduğu Devlet Bakanının başkanlığında, basın-yayın ve enformasyon işlerinden sorumlu Devlet Bakanı, Türk devlet ve topluluklarıyla ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanı, Millî Eğitim Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Yükseköğretim Kurulu Başkanı, Yüksek Kurum Başkanı ile Cumhurbaşkanınca beş yıl süre ile atanan iki üyeden oluşur.” şeklinde yeniden düzenleme yapılmıştır. On üç üyeden oluşacak Ödül Kurulunca sonu 0 ve 5 olan yıllarda, beş yılda bir ödül verilmesi planlanmıştır.⁵¹

Hukuki gerekçelerle uygulamaya geçirilemediği belirtilen mevzuat, zamanla siyasi görüş farklılıklarından kaynaklanan açıklamalarla daha karmaşık bir hale dönüşmüş, oldukça uzun bir süre ödülün canlandırılması yönünde samimi bir irade ortaya konmamıştır. Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün unutulduğu ya da iptal edildiği yönünde görüşlerin ortaya çıkması üzerine AKDITYK Başkanlığınca bir açıklama yapılmış, 2011 yılında yayımlanan bir KHK uyarınca yeni bir ödül yönetmeliği hazırlandığı belirtilmiştir.⁵² Hazırlanan yeni ödül yönetmeliği 28 Ocak 2013 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile açıklanmış ve Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵³ Daha sonra bu yönetmeliğin bazı maddeleri 11 Mayıs 2020 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı ile değiştirilmiştir. Devlet ödülü niteliğinde verileceği tekrarlanan Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün bugün itibarıyla yürürlükte olan yönetmeliğinin uygulamaya yönelik bazı maddeleri özetle şöyledir:

Ödül Kurulu, AKDITYK'nin Yönetim Kurulu olup Yüksek Kurum Başkanının başkanlığında, Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek üç üye ile ilgili Bakan tarafından seçilecek bir üye ve Kurum Başkanlarından oluşur.

⁵¹ Recep Tayfun, “Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün Küresel Barışa Katkısı ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Üstlendiği Rol”, **V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını, Çanakkale, 2008, s. 122.

⁵² Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://www.ayk.gov.tr/s9-hakkmzda/baris-odulu/ataturk-uluslararasi-baris-odulu-2/>. Erişim Tarihi: 06/11/2020.

⁵³ Resmî Gazete, 12 Mart 2013, Sayı: 28585.

Cumhurbaşkanı ve ilgili Bakan tarafından seçilecek üyelerin görev süresi üç yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilecektir. Sonu (0) ve (5) ile biten yıllarda verilecek olan ödül, Atatürk'ün rölyefi işlenmiş bir plaket, ödül rozeti ve beratı ile Cumhurbaşkanı tarafından tespit edilecek para ödülünden oluşacaktır. Çalışmaları ve değerlendirmeleri gizli olan kurul belirlediği en fazla üç adayı Cumhurbaşkanı'na sunacaktır. Cumhurbaşkanı kararını verdikten sonra 29 Ekim günü açıklanacak, ödül töreni 10 Kasım Atatürk'tü anma günü ya da Cumhurbaşkanı'nın uygun göreceği diğer bir günde düzenlenecektir. Ödüle hak kazanan kişi ya da kuruma ödülü Cumhurbaşkanı veya yetkili kılacağı bir kişi tarafından verilecektir.⁵⁴

Hukuki düzenlemelerde görülen yanlışlıkların ve aksaklıkların giderilmesi amacıyla kurum mevzuatında yapılması düşünülen değişikliklerin hayata geçirilmesine rağmen 2013 yılından bu yana ödül verilmemiştir. Çalışmaların sürdüğü dönemde yetkili makamlar tarafından ödülün tekrar verileceği, sıkıntılı maddelerin değiştirildiği yönünde açıklamalar yapılmış olmasına rağmen ödül verilmemesi düşündürücüdür. Dönemin AKDYYK Başkanı Derya Örs, bu ödülü çok önemsediklerini vurgulayarak geçmişte ödülün tanıtımının yapılamadığını belirtmiş ve *"...bundan sonrası için öyle olmayacağını umuyoruz çünkü bu ödülün hem verilmesi hem de takdimiyle ilgili süreçlerde yüksek protokol söz konusu. İnşallah belirlenecek kişi veya kurum, 19 Mayıs 2015'te yapılacak törenle ödülünü cumhurbaşkanımızın elinden alacak..."*⁵⁵ açıklamasını yapmıştır. Buna rağmen kamuoyunu aydınlatıcı bir bilgi paylaşımı yapılmadığından tüm söylemlere rağmen 2015 yılında da ödül verilmemesinin gerekçeleri öğrenilememiştir.

2020 yılında verilmesi planlanan ödül için bir duyuru yayınlayarak aday gösterebilecek gerçek ve tüzel kişiler belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, BM Genel Sekreteri, İslam Konferansı Teşkilatı (Örgütü) Genel Sekreteri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Türkiye'deki yabancı misyon şefleri, Türkiye'deki üniversitelerin senatoları, ödül kurulu üyeleri ve sivil toplum kuruluşları bu kapsamda belirtilmiştir. En son aday gösterme

⁵⁴ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2013/03/ATATÜRK-ULUSLARARASI-BARIŞ-ÖDÜLÜ-YÖNETMELİĞİ.pdf>. Erişim Tarihi: 06/11/2020; Anadolu Ajansı, Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Yönetmeliğinde Değişiklik Yürürlüğe Girdi, 11/05/2020.

⁵⁵ Anadolu Ajansı, Atatürk Barış Ödülü 15 Yılım Ardından Sahibini Arıyor, 19/05/2014; "15 Yılım Ardından Atatürk Barış Ödülü" **Yeni Şafak**, 20 Mayıs 2014, <https://www.yenisafak.com/kultur-sanat/15-yilin-ardindan-ataturk-baris-odulu-648743>. Erişim Tarihi: 16/02/2021.

tarihi olarak 1 Temmuz 2020 tarihi belirlenmiştir.⁵⁶ An itibarıyla 2020 yılı Atatürk Uluslararası Barış Ödülünü kazanan kişi ya da kurum hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamış, bu yıl da ödül sahihsiz kalmıştır. Yürürlükte olan yönetmelik maddelerine göre Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve tek devlet ödülü niteliğinde olan Atatürk Uluslararası Barış Ödülü bir 5 yıl daha verilemeyecektir.

Sonuç

Uluslararası ödüllerin amaç, içerik ve belirlenme şekilleri ile ödül alan kişi/kurumlar hemen her dönemde tartışma konusu olmuştur. Günümüzde tüm tarafların beğenisini kazanmış, genel kabul görmüş bir uluslararası ödül kavramı pek geçerli değildir. Uluslararası ilişkilerde yaşanan/yaşanacak olumlu ya da olumsuz gelişmeler ödülün amacını, hedefini ve muhatabını da belirleyebilmektedir. Özellikle adı “barış” olan ödüllerin ciddi tartışmalara neden olması, öncesi ve sonrasında farklı uçlarda yapılan açıklamalarla ilişkilere zarar verecek derecede ayrıştırıcı olması düşündürücüdür. Evrensel bir kavramın nasıl bu kadar zıt görüşler doğurabildiğinin en kolay açıklaması muhtemelen siyasi ilişkiler ve liderlik bakış açılarındaki farklılıklardır.

Düşünce ve ideal olarak Atatürkçülük ve Atatürkçü Düşünce Sistemi ile ne kadar paralel olduğu belgelerde yer alsa da Atatürk Uluslararası Barış Ödülü 1980 askerî darbesinden sonra oluşturulmuş yeni bir kurumun bir uygulaması olarak hayata geçirilmiştir. Nitekim 1986-2000 yılları arasında verilen ödüllerde bu etki hissedilmektedir. Atatürk ideallerini yaşatmak amacıyla uygulamaya konmuş ödülün bilimsel ve samimi duygularla düşünülmüş, tarafsızlığı ön plana çıkarmış bir uygulama olduğu ifade edilse bile ne iç ne de dış kamuoyunda kayda değer beğeni ve destek bulmuştur. Devlet ödülü vermek gibi bir düşünceyle hayata geçirilmiş ödülün hazırlık ve oluşum sürecinin ayrıntılı olarak incelenmediği, koordine edilmediği, konuya dahil olması gereken tüm tarafların görüşlerinin alınmadığı izlenimi oluşmuştur.

Özellikle 1992 yılı ödül süreci incelendiğinde çok keskin görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıkların ortaya çıktığı bir dönem görülmektedir. Bir ödülün kabul edilmesi ya da reddedilmesi olağan bir seçenektir ancak bu örnekte olduğu gibi stratejik hataların yapılması, bir liderin anısını yaşatmak niyetinde olanların bazı gerçeklerden uzak bir tercih yaptıklarını göstermiştir. Nitekim Mandela'nın ödülü reddetmesiyle başlayan tartışmalarda dört temel nokta ortaya çıkmıştır. Birincisi kurumlar arası

⁵⁶ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://www.ayk.gov.tr/s6-haberler/c36-duyurular/ataturk-uluslararasi-baris-odulu-basin-duyurusu>. Erişim Tarihi: 04/11/2020.

koordinasyon eksikliği ve ayrıntılı planlama yapılmaması; ikincisi yaşanan üzücü gelişmenin bir devlet adamı anlayışıyla değerlendirilmesi yerine tamamen kişisel ve parti siyasi görüşleri doğrultusunda iktidarın eleştirileceği bir fırsat olarak görülmesi; üçüncü olarak yurttaki barışı tehdit edecek etnik ve dini görüşlerin gelişmesi, bu görüş sahiplerinin Atatürk düşünce ve anlayışına tamamen karşı olduklarını açıklamaları; son olarak bazı kesimler tarafından bu devlet ödülünün iptal edilmesi yönünde açıklamalar yapılması! Benzer şartlar etkin olduğu sürece gelecekte de olumlu yönde bir anlayış değişimi beklemek iyimserlik olacaktır.

Bu ödülün amacı ödül yönetmeliğinin 1. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre ödüle uygun görülecek kişi ya da kurumların sahip olması beklenen özelliği, Atatürk'ün Yurtta Barış, Dünyada Barış ilkesi doğrultusunda dünya barışına, uluslararası ilişkilerde dostluk ve iyi niyetin geliştirilmesine hizmet etmiş olmalarıdır. Bir devlet ödülü olarak kabul edilmesi nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bir olgusudur ve sadece dönemsel bir siyasi karar olarak görülmesi pek doğru değildir. Dolayısıyla ödül verilecek kişi ya da kurumların belirlenmesi için oluşturulan ödül jürisinin sadece belirlenmiş makam sahiplerinden oluşturulması bir eksikliklerdir. Atatürk'ün ilkeleri ve uygulamalarının değerlendirilmesi bir uzmanlık alanıdır. Bir bütün olarak Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü değerlendirebilecek akademik alt yapıya sahip olan, çalışmaları ve bilimsel yayınları ile bu konuda uzmanlaşmış bilim insanlarının görüşleri önemlidir. Olaylara bilimsel ve akademik pencereden bakabilen kişilerin değerlendirilmeleri, yukarıda sayılan anlaşmazlık ve tartışma noktalarının azaltılmasına, hafifletilmesine ve belki de ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır. Hemen her üniversitesinde Atatürk ilke ve devrimlerine yönelik çalışmalar yapmak üzere kurulmuş enstitü, bölüm, merkez gibi oluşumların bilgi ve tecrübelerinden istifade edilmelidir. Mevcut ödül jürisi üyeleri arasında bu bilim insanlarına da yer verilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Bir devlet ödülü olarak kabul edilmesine rağmen yıllarca ödül verilmemesi, gelecekte beş yılda bir verilmesinin düşünülmesi ödülün etkisini ve verimini azaltacak bir uygulamadır. Dahası, farklı gelişmelerin yaşanması durumunda aynı iktidar döneminde dahi değişikliklerle yeni bir ödül sisteminin hayata geçirilmesi olasılık dahilindedir. Bu konuda belirleyici olan iktidarın sahip olduğu oy oranı olacaktır. Benzer sıkıntıların yeniden yaşanmaması için farklı bir düzenleme yapılması mümkündür. Diğer uluslararası ödüllerin organizasyon ve takdim işlemleri genellikle doğrudan iktidarın kontrolünde olmayan dernek, şirket, kişi ya da aile vakıfları tarafından sağlanmaktadır. Atatürk Uluslararası Barış Ödülü için de

yeni bir uygulamanın hayata geçirilmesi, bu ödül için oluşturulacak yeni bir vakıf ya da belirtilen amaçlar doğrultusunda kurulmuş mevcut vakıflar, dernekler tarafından sahiplenilmesi faydalı olabilecektir.

Maddi gereksinimlerin destekleyici kişi ya da kurumlar, belediyeler ve halkın gönüllü katılımı ile elde edilecek gelirlerden sağlanması mümkündür. Yeni bir ruhla hayata geçirilecek ödülü kazanacakların belirlenmesi için bahsedilen özelliklere sahip bilim insanlarının da içinde olacağı özel bir kurul oluşturulması; geniş katılımın sağlanabilmesi için teknolojik olanaklardan istifade ile gönüllü vatandaşların da karar sürecinde yer alması, ödüle zenginlik katacaktır. Öte yandan bu ödülün bir uluslararası devlet ödülü olması, yurt içi ve yurt dışında tanıtım, destek ve katılım sürecinde sivil toplum kuruluşlarına da (STK) sorumluluklar yükler.⁵⁷ Bu süreç sadece bir ödül için aday belirleme anlamına gelmeyen, aynı zamanda Türkiye’de evrensel değerlerin gelişmesi, demokrasi anlayışının sağlamlaşması ve en önemlisi kurucu lidere saygının kazandırılması yolunda önemli bir aracı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün tekrar hayata geçebilmesi için gerekli olan tüm maddi-manevi şartları kolaylıkla yerine getirebilecek güçte bir ülkedir. Yirmi yıldır bu konunun çözülememesi, ödülün verilmemesi sadece mevzuat değişikliği gerektirmesinden kaynaklanan bir sonuç olmamalıdır. Çok daha stratejik ve özel konularda dahi gereken değişiklik ve düzenlemeleri süratle yapabilen bir devletin bu konuyu göz ardı etmesi üzücüdür. Ödülün küresel anlamda saygı gören, etkin ve teşvik edici bir ödül olarak varlığını sürdürmesi, devlette süreklilik ilkesinin bir göstergesi olduğu gibi Atatürk’ün anısına da saygıyı ifade edecektir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Anadolu Ajansı

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi

Resmî Gazete

Tutanak Dergisi

⁵⁷ Tayfun, a.g.e., s. 123.

Kitaplar

- Anadolu Ajansı, **Atatürk'ten Erdoğan'a Cumhurbaşkanlarımız**, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, 2020.
- Eroğlu, Hamza, **Atatürk, Hayatı ve Üstün Kişiliği**, Dördüncü Basım, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008.
- Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Üçüncü Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007.
- Tayhani, İhsan, **Özgürlük Yolunda Bitmeyen Koşu "Denktaş Kitabı"**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.
- TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, C. 8, C. 9**, Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Gülşah Erdem Efe, TBMM Basımevi, Ankara, 2014.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 3. Kitap, İkinci Bölüm**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

Makaleler

- Altaylı, Fatih, "Mandela Ödülü Almamakta Haklıymış", **Hürriyet**, 05 Mart 2005, Atatürk Araştırma Merkezi, "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Töreni", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 2, Sayı: 6 (Temmuz 1986), s. 535-555.
- Bakacak, Alper, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası", Temuçin Faik Ertan (Ed.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 219-236.
- Boyras, Hacı Mehmet, "Türkiye-Güney Afrika İlişkileri", **Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi**, 20 Nisan 2015, s. 1-17.
- Çakmak, Zafer, "Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi", **Erdem Dergisi**, Sayı: 52 (Aralık 2008), s. 91-110.
- Davaz, Şekip, "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Plaket, Berat ve Rozetinde Kullanılan Simgesel Değerler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 2, Sayı: 6 (Temmuz 1986), s. 763-764.
- Emgili, Fahriye, "Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği", **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 21 (2012), s. 57-87.
- Enginsoy, Cemal, "Atatürk'te İnsan Sevgisi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. II, Sayı: 4 (Kasım 1985), s. 85-96.
- Giritli, İsmet "Atatürk Cumhuriyeti ve Dünya Barışı", **Erdem Dergisi**, C. 11, Sayı: 31 (Eylül 1998), s. 79-88.

- Gönlübol, Mehmet, "Yurtta Barış Cihanda Barış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IX, Sayı: 25 (Kasım 1992), s. 9-26.
- Günergun, Feza, Sevtap Kadioğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 8, S. 1, (2006) s. 135-163.
- Hacıyev. Masim, "Bilinçli Yaşanmış Hayatın Bazı Anları", **Yeniçağ**, 14 Aralık 2016.
- Özalp, İnan, Hülya Öcal, "Örgütlerde Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Yaklaşımı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 3, Sayı: 4 (2000), s. 207-227.
- Sönmez, A. Sait, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 27 (Haziran 2015), s. 277-290.
- Tacar, Pulat, "Ermenilerin Soykırımı Savını Yadsıyanları Cezalandırmak veya Türkiye'den Tazminat Almak Amacı ile Yaptıkları Yargı Mücadeleleri", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S. 50 (Haziran 2015), s. 395-470.
- Tayfun, Recep, "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün Küresel Barışa Katkısı ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Üstlendiği Rol", **V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını, 24-26 Ekim 2008, Çanakkale, s. 115-125.
- Turhan, Turgut, "Yüzyılımızın Dönüştürücü Lideri; Okuyan Atatürk (1)", **Kıbrıs Gazetesi**, 06 Kasım 2019.

Sürelî Yayınlar

Akit

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Türkiye

Yeni Şafak

Tezler

Yoloğlu, Nurhayat, “**Atatürk Uluslararası Barış Ödülünün Mandela Tarafından Reddediliş**” Olayının, İnsan Hakları Bağlamında İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

Yudar, Nazire, **Nobel Barış Ödülü: Dünya Barışı ve Teorik Yaklaşımlar**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2020.

Ansiklopedi ve Sözlükler

Türk Dil Kurumu, **Okul Sözlüğü**, İkinci Basım, Haz. İsmail Parlatır vd., Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 2000.

İnternet Kaynakları

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://www.ayk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 04,05,06/11/2020.

BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-15750979>. Erişim Tarihi: 11/12/2020.

Boyraz, Hacı Mehmet, Türkiye'nin Afrika Politikası, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 01 Eylül 2014, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5310/turkiyenin-afrika-politikasi>. Erişim Tarihi: 19/02/2021.

Community of Christ, <https://www.cofchrist.org/international-peace-award>. Erişim Tarihi: 11/12/2020.

Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen, <https://www.dgvn.berlin/ohfm/>. Erişim Tarihi: 12/12/2020.

Indian Council For Cultural Relations, <http://www.iccrindia.net>. Erişim Tarihi: 12/12/2020.

Indian Today, <https://www.indiatoday.in>. Erişim Tarihi: 12/12/2020.

Japonya Büyükelçiliği, Türkiye, https://www.tr.emb-japan.go.jp/itpr_tr/00_000058.html. Erişim Tarihi: 19/10/2020.

Mandela, Nelson Rolihlahla, Long Walk To Freedom, [https:// Zelalemkibret. Files. Wordpress.Com/2012/01/ The-Autobiography-Of-Nelson-Mandela. Pdf](https://Zelalemkibret.Files.Wordpress.Com/2012/01/The-Autobiography-Of-Nelson-Mandela.Pdf). Erişim Tarihi: 03/12/2020.

Nelson Mandela Foundation, [https://www.nelsonmandela.org/content/page/ biography](https://www.nelsonmandela.org/content/page/biography). Erişim Tarihi: 08/12/2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>. Erişim Tarihi: 17/09/2020.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, https://www.tccb.gov.tr__ Erişim Tarihi: 04/12/2020.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay Başkanlığı, “Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”, <https://Www.Tsk.Tr/Sayfalar?Viewname=Barisidestekleme>. Erişim Tarihi: 22/11/2020.

The Nobel Prize, <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-peace-prizes/>. Erişim Tarihi: 10/12/2020.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, <https://www.unesco.org.tr/ Home/ Announcement Detail/162>. Erişim Tarihi: 23/10/2020.

United Nations Photo: American Astronauts Visit United Nations (unmultimedia.org) <https://www.unmultimedia.org/s/photo/detail/156/0156574.html>. Erişim Tarihi: 10/12/2020.